

Existují „přirozená“ práva? [1969]

Všeobecná deklarace lidských práv, která se nyní po několikerém časopi-seckém i letákovém vydání dočkala (spolu s dalšími významnými doku-menty) hned dvojího vydání knižního (v Horizontu¹ a v Mladé frontě²), vy-chází z uznání přirozené důstojnosti a přirozených práv všech členů lidské rodiny; navazuje tím zjevně na americké a francouzské formulace 18. století. Myšlenka přirozenosti práva je ovšem starší, neboť sahá až do an-tiky. I když na počátku nové doby sehrála leckde vynikající roli, je ve svých základech velmi labilní. Její problematičnost vysvitla ostatně už v době Sókratově.

Věcně je myšlenka přirozeného práva zakotvena v diskusích řeckých sofistů o rozdílu mezi tím, co je dáno přírodou (*fysei*), a tím, co je dáno pouhým lidským ustanovením (*thesei, nomó*). Pochopitelně nešlo jen o právo a o zákony; v Platónově *Kratylu* se stejná otázka řeší ve vztahu k řeči. Jde vposledu o otázku po povaze civilizace, společnosti, člověka vů-bec. V sofistických diskusích byla s pozoruhodnou pregnancí vyslovena nejrozmanitější stanoviska. Všimněme si zejména teorie, kterou v Plató-nově *Ústavě* vyslovuje sofista Glaukón nebo v dialogu *Gorgias* sofista Kal-liklés. Glaukón vychází z údajně obecného mínění, že spravedlnost je cosi umělého, vytvořeného jako nouzové východisko z rozporné situace, do níž nás uvádí sama příroda. Je cenná tam, čteme, kde není sil k bezpráví; spravedlnosti prý dbají jen ti, kteří nejsou schopni činit bezpráví. Kdokoli se naopak cítí dosti silen k bezpráví, činí je. Podobně mluví také Kalliklés, když vyslovuje přesvědčení, že zákony dávají lidé slabí, zastrášující lidi si-lnější. Naopak sama příroda prý ukazuje, že je spravedlivé, aby lepší měl více než horší a mocnější více než méně mocný. Přírodní spravedlnost se vyznačuje tím, že silnější vládne slabšímu a že má více než on. Vidíme, že je tu přírodní spravedlnost postavena proti umělé, přirozené právo proti právu ustanovenému lidmi a(nebo) pro ně. To je cenné a dodnes platné rozlišení. Dodnes trvá spor mezi dvojím pojetím zákonů, dvojím pojetím práva. Na jedné straně panuje přesvědčení, že právní řád a zákony mají za úkol vyjadřovat existující mocenské vztahy, že tedy jsou a mají být ná-strojem moci, jímž vládnoucí skupina nebo třída vykonává a upevňuje svou mocenskou převahu. Na druhé straně vládne pojetí zcela opačné, které bychom mohli nazvat smluvním; jeho smyslem je důraz na to, že zá-kony a právní řád jsou tu především na ochranu slabých, neboť silní a

¹ Srv. *Všeobecná deklarace lidských práv*, in: J. Kohnová (vyd.), *Člověk a lidská práva. Dokumenty OSN k lidským právům*, Praha 1969, str. 7-15. - Pozn. vyd.

² Srv. *Všeobecná deklarace lidských práv*, in: *Dokumenty o lidských právech*, přel. L. Jahoda - J. Šváb, Praha 1969, str. 9-18. - Pozn. vyd.

mocní žádnou právní ochranu nepotřebují. Je zřejmé, že toto druhé pojetí se musí proti poměrům, jaké vládou v přírodě (tzv. právo silnějšího apod.), dovolávat norem, které nejsou v přírodě zakotveny, zatímco ono první pojetí se naopak přírodních poměrů vždy dovolává. Rozdíl obou pojetí lze stručně vyjádřit také ve vztahu moci a práva tak, že v jednom případě jde moc před právem, v druhém naopak právo před mocí. Je zřejmé, že přírodnímu stavu je bližší ten stav společnosti, v němž moc jde před právem a v níž právo je odvozováno z moci.

Důraz na přirozenost lidských práv byl umožněn pouze díky hlubokému přeznačení pojmu přirozenosti smíšením jeho antických konotací (představa kosmického řádu) s konotacemi židovsko-křesťanskými (dokonalý rajský stav před pádem, jímž bylo pokaženo všechno stvoření, tedy také příroda). Ani jedna z obou uvedených tradic však dnes už nenáleží k obecnému povědomí; obě jsou cizí nejen navzájem, ale především uprostřed dnešní myšlenkové atmosféry i samy o sobě. Důraz měšťanské třídy na přirozenost svobod a základních práv byl motivován především odporem k autoritám, které se dovolávaly práv a řádů údajně božských. Příroda a přirozenost se tak staly odkazem k právům a řádům skutečně božským. Puritánská provenience novodobých demokratických ideálů však upadla brzo v zapomenutí. Tak mohlo dojít k tomu, že přirozenost je znovu chápána jako výbava, které se člověku dostává přirození: „Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovní co do důstojnosti a práv.“ (Všeobecná deklarace, článek 1.) Takové konstatování je však ve flagrantním rozporu se skutečností, že se všichni lidé rodí jako malé, nemohoucí děti, odkázané na péči rodičů a společnosti. K svobodnému životu musejí být teprve připraveni, „osvobozeni“, k svobodě musejí být vyzváni a pozváni, do života ve svobodné společnosti, resp. společnosti svobodných, musejí být nejprve uvedeni. Svobodnými se lidé stávají, nerodí se jimi. Jsou však k svobodnému životu povoláni. Takové povolání není jejich přirozeným vybavením, ale společnost je respektuje (nebo alespoň má respektovat) tím, že jim poselství o svobodném životě odpovědně vyřizuje a vždy znovu připomíná, a ovšem zejména tím, že se snaží jim také prakticky ukázat, jak takový skutečně svobodný život vypadá.

Formulace o tom, že se lidé rodí svobodní a sobě rovní v důstojnosti a právech, má jenom jeden rozumný smysl: je to závazek silných, že budou respektovat důstojnost, práva a svobody slabších, aby tak proti přirozené nerovnosti postavili společnost nepřirozenou a nepřirodní, ale zato lidskou. Motivy myšlenky přirozených svobod a práv dovedeme zajisté pochopit; to nám však nemůže uspořít naléhavou revizi hlubších filosofických předpokladů jejich formulací.